

14. Barokní literatura a její ohlasy

Jakub Michálek

4. listopadu 2007

Barok otevřel literaturu nižšímu čtenářstvu: V renesanci se na čtení soustředovalo pouze několik učenců čtenářské elity, ale rozšiřující se gramotnost a snaha katolické reformy zastavit odliv věřících snesly literaturu k mase. Masovost potvrzuje lidovější použití jazyka s hovorovými výrazy či neustáleným pravopisem (Komenský, překlad Manniho) a rozvíjející se komunikace se skupinou čtenářů, místo dosavadního renesančního jednotlivce. Manni ve *Věčném pekelném žaláři* nabádá čtenářstvo, aby poctivě četlo a k přečtenému se pravidelně vracelo. Ke kolektivnímu nazírání vede také představa všeobecného hříchu (a přeneseně prvotního hříchu). Manni zdůrazňuje opravdovost své představy pekla a snad to myslí i vážně. Propracovaná didaktika jeho *Žaláře* využívá ke svému apelu názorného příkladu, v němž veškeré pojmy představuje konkrétně. Oproti strohému protestantství nabízí katolický barok agresivní smyslové představy sirného smradu, propichování jehlami, ohnivých jezer a neuhasitelné zízny. (Protestantští autoři jako Komenský takových útočných obrazů postrádají, ale ilusi světa užívají úplně identicky.) Živelný sloh utváří řečnické otázky, pronikavé výkřiky, vzdychání a naříkání autora, především však patos, se kterým se vysoké téma spasení vypráví, ačkoliv forma zůstává nízká. Rozpor mezi tělesností a neustálým odkazem k Bohu představuje ústřední paradox baroka. Další paradoxy hned následují: množství dílčích příběhů versus jedinstvo Boha, fikce a skutečnost (skutečná pekelná hrůza dalece převyšuje Manniho fikci), tělesné prvky jako ohnivá jezera a plameny zraňují nehmotné duše hříšníků atd.

Zdeněk Kalista v knize *Tvář baroka* vysvětlil tuto snahu jako pokus dosahovat Boha skrze prostředky zdejšího světa. V obecné rovině to naznačuje již mariánský kult (lásku Krista k celému lidstvu nahrazuje všeobecně známá mateřská láska). Podobně přenáší Bedřich Bridel v básni *Co Bůh? Co člověk?* Boha do našeho těžce tělesného světa – Bridelův Bůh, tot' kruh cukandrový; v Bohu dlí více sladkosti než v mléce a medu. Předpoklad k takovému rozvoji pramení ze samotné eucharistie a víry, že hostie skutečně je Kristovo tělo. Kalista to ukazuje na Tereze z Ávily, která věřila, že Kristus vstoupil do jejího těla, a vzdala se vlastní vůle, chtěj vykonávat pouze tu Boží. Bůh baroka nestojí skromně mimo svět, ale vede vojska do bitvy, žene misionáře k šíření víry a inspiruje přírodní objevy (Galileo). Barokní literatura však obsahuje komplikovanější prostředky než pouhé smyslové líčení. U Bridela sledujeme, jak přímo tematizuje nedostatečnost jazyka k vysokému tématu Boha – jeho báseň se rozvíjí od prostého kupění kontrastů vedle sebe („já nemoc, tys zhojení“) až k propracované symbolice („Růže jsi, než bez trní / studně, nemaje začátku“). Stejně jako ostatní barokní literáti využívá Bridel k šokování čtenáře dokonce kýče: Čtyřslabičné verše z *Života svatého Ivana* působí svou spoustou absolutních rýmů triviálně. . . ale jen do té doby, dokud čtenář nenahlédne, že mechanika slohu odráží tupost

a hříšnost světa zdejšího. Bridel se upírá k světu věčnému, ale má ho obraz Boha v zrcadle (člověk stvořený k božskému obrazu), kterým prolézají červi jak opuchlou mrchou.

Barokní symbolika, tláhnutí k smrti a živočišnému rozkladu zastupujícímu pomíjivost pozemského života, inspirovala jak autory z období dekadence (ač zde groteskně nahrazují náboženský patos předstíraným nezájmem), tak i pozdější katolické autory. Všimněme si proto menší valdštejně trilogie, Durychova *Requiem*: Příběhy spojují alespoň dva prvky, únik ze světa a jeho pomíjivost. V první povídce vidí „Kurýr“ sám na sobě, že pozemské postavení netrvá dlouho. Žije ve snu o udatné vzpouře proti císaři, ale zrada bratra mu sen zkaží a on opouští na koni tento svět. V „Budějovické louce“ čekají vzbouřenci na smrt a zároveň je opouští mladá chóriska na koni za snem královské lásky. Konečně ve „Valdicích“ pozorujeme ostatky vévody – nechutná shnilá žebra provrtávající košili –, řezáme mu hlavu s rukou a nakonec odjedeme lipovou alejí, již nechal vysázet. U Durycha se realita chová jako zrcadlo – vypadá skutečně, ale pouze se zdá. Skutečnost sídlí v mnišských žalmech a prosbách k Bohu. Zobrazovaný svět je absurdní, proto ten všezakončující únik na koni! Ačkoliv by se to dalo vysvětlit i hořkou ironií, podle mě se Durychovi hrdinové snaží z tohoto světa uniknout stejně jako Bridel. Durychovu barokní inspiraci netřeba dokládat dále, stačí se podívat na hrubé tělesno Valdštejnových ostatků či na paradox velkého šlechtice a skromné hrobky.

Kalista má v myšlence dosahování Boha skrze tento svět zajisté pravdu, ale nesmíme zapomenout, že v baroku se ideje vyskytují v kontrastu. Cestě skrze tento svět oponuje snaha dosáhnout Boha přímo, tj. na tento svět rezignovat, jako to vidíme u Bridela.

Texty

KALISTA: Tvář baroka, MANNI: Věčný pekelný žalář, DURYCH: Requiem, BRIDEL: Já semotám motání (Co Bůh? Co člověk?, Život svatého Ivana), KOMENSKÝ: Labyrint světa a ráj srdce.